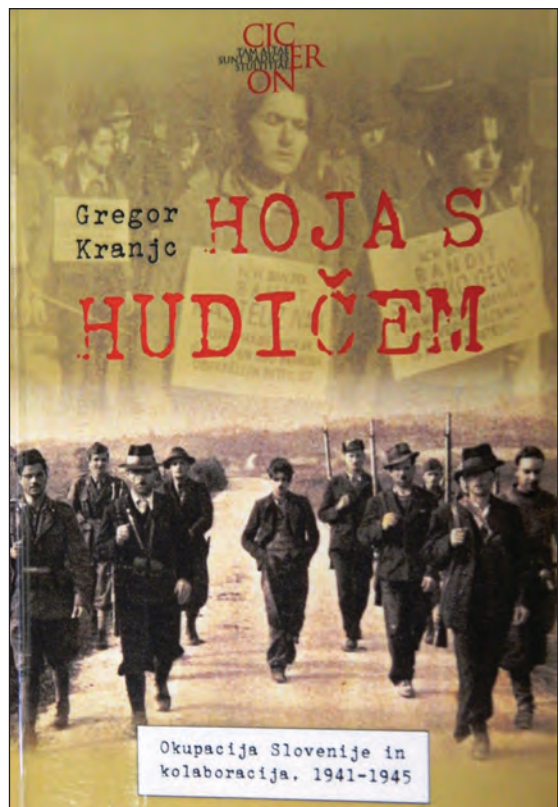

Gregor Joseph Kranjc:
HOJA S HUDIČEM: OKUPACIJA SLOVENIJE IN KOLABORACIJA,
1941–1945. Mengeš, Ciceron, 2014, 401 stran.

V večini držav srednje in vzhodne Evrope je po razpadu komunističnega bloka oziroma od začetka devetdesetih let 20. stoletja dalje stekel proces reinterpretacije preteklosti v smislu premeščanja vloge »žrtev« na eni in »storilcev« oziroma »krivde« in »kazni« na drugi strani. Podoben proces je stekel tudi v Sloveniji, saj »revizijsko zgodovinopisje« kolaboracijo zagovarja kot boj proti komunizmu, večjemu zlu v primerjavi z okupacijo domovine. Takšno »zgodovinopisje« skuša z revizijo med- in povojnega dogajanja druge svetovne vojne na območju današnje Slovenije ustvariti tudi nek »nov spomin« na preteklo dogodke, predvsem z namenom politične mobilizacije. Delni razlog lahko iščemo tudi v tem, da se v slovenskem prostoru odnos do kolaboracije povezuje še z enim procesom, in sicer s spravo. Obenem se skuša ta del slovenske družbe in »zgodovinopisja« opreti na ideje resolucije o evropski zavesti in totalitarizmu (*European conscience and totalitarianism*), ki jo je 2. aprila 2009 sprejel Evropski parlament. Ta resolucija je bila hkrati tudi podlaga za Evropski dan spomina na žrtve nacizma in stalinizma (oz. mednarodni dan črnega traku – *Black Ribbon Day*), ki se ga obeležuje 23. avgusta (in sovpada z dnevom podpisa pakta Ribbentrop-Molotov leta 1939). Namen tega obeleževanja je ohranjanje spomina na žrtve množičnih izgonov in pobojev, obenem pa tudi spodbujanje demokratičnih vrednot z namenom krepitve miru in stabilnosti v Evropi. V Sloveniji je bil ta dan spomina sprejet na dopisni seji vlade 8. avgusta 2012. Na tem mestu se postavlja eno ključnih vseevropskih vprašanj, ki hkrati kaže na naš odnos do nacifašizma, protifašizma ter totalitarnih sistemov. Mar so bili totalitarni sistemi znotraj posameznih evropskih držav res vsi enaki oz. brez nacionalnih in lokalnih posebnosti? Kakšen bo rezultat ustvarjanja enotne in poenostavljene naracije zgodovine Evrope?

Menim, da problem kolaboracije v Sloveniji ostaja predvsem politični problem, saj je evropsko

zgodovinopisje proizvedlo že precej temeljnih del na to temo, pri tem pa so nekatera izšla tudi v slovenskem prevodu (npr. Tomašević, 2001; Peter Davies, 2010; István Deák, 2015). Kolaboracija je bila namreč vseevropski pojav in Jugoslavija oziroma današnji slovenski prostor pri tem ne predstavlja nobene izjeme. Še več, izognili so se ji lahko zgolj v nekaterih državah, na primer v Poljski, kjer je nemški okupator izrecno ni dovolil. Poleg tega je slovensko zgodovinopisje tudi že objavilo nekatera temeljna dela o kolaboraciji in delovanju protipartizanskega tabora med vojno. Tu izstopajo predvsem študije Borisa Mlakarja (npr. *Slovensko domobranstvo. 1943–1945: ustanovitev, organizacija, idejno ozadje*. Ljubljana, Slovenska matica, 2003), Toneta Ferenca (npr. *Dies irae. Četniki, vaški stražarji in njihova usoda jeseni 1943*. Ljubljana, Modrijan, 2002) in Bojana Godeše (npr. *Čas odločitev. Katoliški tabor in začetek okupacije*. Ljubljana, Mladinska knjiga, 2011).

Dr. Gregor Joseph Kranjc je profesor zgodovine na kanadski univerzi Brock, sicer pa sin slovenskih izseljencev in živi v Torontu. V knjigi *Hoja s hudičem*, ki je sicer izšla v angleškem izvirniku (*To Walk with the Devil: Slovene Collaboration and Axis Occupation, 1941–1945*. University of Toronto Press, 2013, 329 strani), poskuša z očmi zunanjega opazovalca oceniti razloge, zaradi katerih se je – kot sam zapiše – velik del slovenskega naroda v najtežjem trenutku svoje zgodovine odločil za kolaboracijo. Pri analizi med- in povojnega dogajanja avtor uporabi predvsem arhivsko gradivo iz Arhiva Republike Slovenije in Washingtona (*National Archives and Records Administration – NARA*). Obenem v analizo zajame tudi različno (»emigrantsko« in »režimsko«) literaturo in časopisno gradivo, pri tem pa izpostavlja tudi nekatere mite (npr. o množičnosti in enotnosti odpora – tudi zaradi pomanjkanja narodne zavesti in »lokalpatriotizma«) in nedoslednosti, ki so se sčasoma zakoreninili v kolektivni spomin slovenske družbe. Osrednjo tematiko monografije, kolaboracijo, obravnavana glede na posamezna časovna obdobja (skupaj šest) in glede na posamezna okupacijska območja (Prekmurje, Štajerska, Koroška, Gorenjska, Primorska in Ljubljanska pokrajina). Na ta način avtor med seboj tudi primerja posamezna okupacijska območja in pri tem izpostavlja skupne značilnosti in lokalne posebnosti, ne manjkajo pa niti mednarodne primerjave (predvsem z območjem Protektorata Češke in Moravske, Slovaške, Poljske, Francije in Danske).

Avtor se uvodoma na eni strani distancira od »režimskega« zgodovinopisja zmagovalcev, ki je mitologiziralo partizanski boj in prikrivalo povojne poboje ter na drugi strani od »emigrantskega« zgodovinopisja, ki je skušalo kolaboracijo opravičiti spricho državljanke vojne. Hkrati kolaboracijo brez zadržkov obsoja in zanjo ne najde nobene opravičila, saj je bil cilj okupatorjev nedvomno izbris slovenske narodne identitete. Pri tem tudi doda, da so v okupiranih evropskih državah obstajala tudi nekomunistična odporniška gibanja (npr. Poljska domovinska armada), tako da sodelovanje oz. vodenje odpora s strani komunistov ne more biti izgovor za kolaboracijo. Vendar v svoji sodbi avtor sledi trendom sodobnega zgodovinopisja, ki kolaboracije v evropskih državah med drugo svetovno vojno ne obravnava enoznačno, temveč poskuša razločevati med različnimi stopnjami sodelovanja z okupatorjem. Po njegovem mnenju je večina prebivalstva iz različnih razlogov (npr. strahu pred represalijami in kolektivnim maščevanjem) v odnosu do okupatorjev izbrala držo pasivnega prilagajanja. V to kategorijo Kranjc uvrsti tudi

slovenske uradnike, delavce in kmete, ki so ob izbiri med brezposelnostjo in službo v industriji ali upravi, ki je posredno koristila okupatorju, raje izbrali drugo možnost. Te nejasne ločnice med kolaboracijo in prilagajanjem pa je Werner Rings označil za »nevtralni kolaboracionizem«.

Drugo stopnjo kolaboracije po avtorju predstavljajo vsiljene oblike sodelovanja, tretjo pa zavestna kolaboracija, ki ni bila izražena zgolj v konkretni pomoči okupatorju, temveč tudi v povsem nedvoumnem političnem in ideološkem sozvočju z njim (npr. redki pristaši Dimitrije Ljotića in poveljnik domobranskih enot Leon Rupnik).

Za Slovence je bila, po njegovem mnenju, izbira med kolaboracijo in uporom nadvse osebna. Poleg kolaboracije avtor oriše tudi nastanek in razvoj (oboroženega) odpora ter politično in strankarsko razdeljenost protipartizanskega tabora. Kot ključno nasprotnico OF avtor postavlja slovensko Cerkev (vključno s škofom Gregorijem Rožmanom – skupaj z Leonom Rupnikom osrednja osebnost slovenske kolaboracije). Z razglasitvijo obožženega odpora s strani OF je slednja pravzaprav tudi zakoličila definicijo kolaboracije, saj so ocenjevali, da kdor se ne pridruži partizanskemu taboru, ne prispeva k osvoboditvi Slovencev. Za razliko od Ljubljanske pokrajine, kjer je okupator kot *uradno politiko* dopuščal kolaboracijo, v preostalih okupiranih delih današnje Slovenije prebivalstvo ni imelo velike izbire (npr. prisilno služenje v *Wermachtu*).

Avtor obenem analizira vzroke za povojne izvensodne poboje, ki jih na eni strani pripiše nezrelosti novih oblasti in vojaško-političnim okoliščinam, kakršne so vladale neposredno po koncu druge svetovne vojne v Jugoslaviji in v širšem evropskem prostoru, na drugi strani pa manihejskemu, črno-belemu gledanju komunistov na družbo, katerega posledica je bila politika maščevanja po načelu »kdor ni z nami, je proti nam«. Prav v tej točki, v črno-belem gledanju na svet, vidi Kranjc eno redkih stičnih točk med partizanskim in protipartizanskim taborom. Oba tabora vidita v drugem posebljeno zlo, samega sebe pa kot najčistejše utelešenje dobrega, in prav vztrajanje pri takšnih pogledih je krivo, da še sedemdeset let po koncu vojne »Slovinci še vedno čakamo, kaj se bo zgodilo v preteklosti«, kot je dr. Božo Repe v predgovoru k slovenskemu prevodu spomnil na pokojnega srbskega novinarja Aleksandra Tijanića. Ob branju primerjav o kolaboraciji v drugih evropskih državah se zdi, da slovensko zgodovino pisje še čaka na celovito primerjalno študijo, ki bi ta proces umestila v širše dogajanje.

Miha Kosmač